

"אנטיגונה" / סופוקלס

הרקע להתרחשות

אדיפוס נולד לליוס מלך תבי. אפולון, באמצעות האורקל, מנבא לליוס שבנו יהרגו, ולכן שלושה ימים לאחר הלידה מוסרת אותו אמו, יוקסטה, לרועה של ליוס, קשור ברגליו, על-מנת שישליכו על פסגת הר קיתירון. הרועה של ליוס ריחם על התינוק והעבירו לרועה של פוליבוס מלך קורינתוס. פוליבוס חשך-הבנים אימץ אותו ואדיפוס גדל כבן-מלך.

בשעת משתה שמע אדיפוס שאין הוא בנו של פוליבוס, ולכן הוא יוצא לדלפי לשמוע בעצת האורקל. אפולון רומז לו שנגזר עליו להרוג את אביו ולשכב עם אימו, ואדיפוס ממחר להתרחק מקורינתוס לכיוון תבי (עדיין מאמין שפוליבוס ומרופה הם הוריו).

באותה עת נוסע ליוס מתבי לדלפי, ובצומת שלוש-דרכים פוגש באדיפוס הצועד לכיוון תבי. פורצת מריבה ואדיפוס הורג את ליוס ואת מלוויו. רק אחד שורד – הרועה של ליוס. הרועה מספר מאוחר יותר ששודדים רצחו את ליוס.

לתבי מגיעה מפלצת הספינקס (חצי אישה חצי אריה) וחדה את חידתה: מי הולך על ארבע בבוקר, על שתיים – בצהרים ועל שלוש – בערב? את אלה שלא פתרו את החידה היא הורגת, עד בואו של אדיפוס. אדיפוס פותר את החידה, הספינקס מתה, העיר ניצלת ואדיפוס מקבל כתגמול את המלוכה ואת אלמנת המלך, אימו – יוקסטה. לזוג נולדים שתי בנות ושני בנים: אנטיגונה ואיסמנה, פולינקס ואטאוקלס. בשלב מסוים מגלה יוקסטה כי אדיפוס הוא בנה והיא מתאבדת ואדיפוס מנקר את שתי עיניו.

הפרולוג – פרולוג = לפני דיבור = הקדמה

הפרולוג משמש כאקספוזיציה של המחזה. בפרולוג מוצג המפגש בין אנטיגונה לבין איסמנה שבו מבקשת אנטיגונה את עזרת איסמנה בקבורת פולינקס. אסמנה מסרבת מאחר וקריאון הודיע מפורשות כי מי שיעבור את צו המלך דינו מוות. איסמנה מזכירה את אדיפוס אביהן ואת קורותיו, היא אומרת כי קללה רובצת על משפחתן בגלל חטאו וכי הן היחידות שנותרו במשפחה וכנשים אינן יכולות לפרוע חוק או למרוד במלך. גם אנטיגונה וגם אסמנה סבורות שיש לקבור את המת ולשמור על כבוד המשפחה. אנטיגונה מאמינה שכבוד המשפחה וכבוד המת קודמים לצו המלך ואילו אסמנה נכנעת לצו המלך ומבקשת מהמתים שישלחו לה. אנטיגונה מודיעה לאחותה כי תבצע את הקבורה לבד, גם אם נגזר עליה למות. לדעתה חוק האלים המצווה לקבור כל מת, חזק מחוק המלך.

הפרולוג מוצגות דמויותיהן של אנטיגונה ואיסמנה כדמויות מנוגדות.

אנטיגונה מתגלה כעקשנית, גאה, פועלת על פי עקרונותיה ומצפונה, פמיניסטית, קיצונית אמיצה ונונקונפורמיסטית.

איסמנה לעומתה מתגלה כאישה ריאליסטית המקבלת את המציאות כפי שהיא, אינה מאמינה בכוחה ללחום בעולם הגברים, מכירה בחולשתה כאישה, פחדנית וקונפורמיסטית המוכנה לציית לחוקים ו"ללכת עם הזרם" גם אם הם נוגדים לעקרונותיה.

אסמנה היא דמות משנית במחזה. באמצעות הדיאלוג בינה לבין אנטיגונה, מוצגים לקורא פּרטים השייכים לאקספוזיציה (קורות אדיפוס), נחשף אופייה של אנטיגונה ומובלטות תכונותיה הקיצוניות. סירובה של איסמנה לעזור לאנטיגונה, מבליט את בדידותה של אנטיגונה.

בפרולוג מוצגת למעשה הבעיה המרכזית של המחזה: ההתנגשות בין שני עקרונות שהיו מקודשים לעם היווני - הנאמנות לחוקי האלים לבין הנאמנות לחוקי הממלכה. את הבעיה ניתן להגדיר גם כמאבק בין דת ומדינה, בין חוק המלך לחוק האלים כאשר את חוק המלך ייצג קריאון ואת חוק האלים תייצג אנטיגונה.

ביוון נחשב החוק ליסוד החברה. חברה מתוקנת נזקקת לחוקים, ואזרחיה חייבים לציית להם. האזרחים התייחסו לחוק ביראת כבוד, והאמינו כי החוקים הם התגבשותה של מסורת עתיקה. הם העניקו לחוקים אישור אלוהי, וסברו כי הם מייצגים את רצון האלים.

לכן אי ציות לחוק פירושו אי ציות לרצון האלים.

הבעיה המרכזית של המחזה נובעת מהתנגשות בין 2 עקרונות מקודשים לעם היווני: חוק המלך, הנחשב צו אלוהי, לבין האזרחית אנטיגונה, שאינה נכנעת לגזרת מלכות, ומעדיפה את הנאמנות למשפחה על הנאמנות למלך.

הפרודוס

הפרודוס הוא שירה הראשון של המקהלה.

לאחר הפרולוג המקהלה מסבירה ומתארת את מה שקרה, דבריה מהווים מעין הרחבה לאקספוזיציה שהוצגה בפרולוג.

המקהלה בדבריה, מהללת ומשבחת את העיר תבי שניצלה מן האויב בזכות האלים. המקהלה מתארת את מהלך הקרב בין פוליניקס לאטאוקלס ואת מותם של שני האחים בקרב. בדברי המקהלה מודגשת יותר אווירת הניצחון, אווירה המנוגדת לאווירת המתח והאבל שאפיינה את הפרולוג.

תפקידי המקהלה

- הצגת הדמויות- תפקיד של כרוז ו"תכניה". המקהלה מספרת בסוף כל מערכה מי מתקרב לבמה לקראת המערכה הבאה.
- תפקיד של מספר- מביאה עובדות מן העבר, מספרת על אירועים שקרו לפני העלילה.
- זקני העם (ראש המקהלה מופיע כראש מועצת הזקנים)- דעתם מקובלת על המוני העם. הצופה במחזה היווני מתייחס לדברי המקהלה בכבוד, משום שהיא מביעה את חכמת הזקנים המקובלת עליו ומשקפת את דעת הקהל.
- תפקיד אסתטי - המקהלה מופיעה בשירה ובמחולות.
- תפקיד דידקטי- המקהלה מביעה דעה. את דעתה היא מביעה באמצעות שירים ובאמצעות שיחות עם גיבורי המחזה. בשיחותיה עם הגיבורים היא גם מביעה דעה על מעשיהם ועל דעותיהם.

תמונה 1

נאום ההכתרה של קריאון

בתמונה זו מופיע קריאון, השליט החדש של העיר. בנאומו מציג קריאון את השקפת עולמו ואת ה"אני מאמין" שלו על מנהיגותו ועל תפקידו כמלך. קריאון רוצה לרכוש את לב זקני העם, בידעו כי רק כך יתמוך בו העם כולו. בפתיחת נאומו מכריז קריאון על כך שכס המלוכה עבר אליו ביושר, על סמך קרבה משפחתית. הוא מבטיח שטובת העיר עומדת לפני עיניו וכשליט טוב הוא יקשיב וישמע לעצת זקני העם.

קריאון מציג את תכונות המנהיג האידיאלי ומדגיש את חובת הנאמנות לעיר ואומר כי לא יקרא ידיד לאיש אשר יבגוד בעיר.

בסיכום דבריו מבטיח קריאון שמי שימרה את פיו לא יזכה לכבוד, ואילו מי שיפעל לטובת העם יזכה לחסדו. לאחר נאום זה מודיע קריאון על החלטתו לקבור את אטאוקלס כגיבור בשל העובדה שנלחם בכבוד ובגבורה למען תבי וכן על החלטתו לא לקבור את פולינקס בשל בגידתו.

הופעת הזקיף

הופעת הזקיף מהווה את תחילת הסתבכות העלילה.

הזקיף ששמר על גופת פולינקס מגיע אל הארמון במטרה להודיע למלך על קבורת פולינקס. הוא מגיע המום ומפוחד מאחר והוא יודע כי הבאת הבשורה הרעה מהווה סכנה לחייו, זאת משום שהוא יואשם שלא שמר כראוי על הגופה וכן משום שמקובל היה להרוג שליח המביא בשורה רעה.

דמות השומר היא דמות מאוד חלקלקה, הוא משיג דברים בעזרת מילותיו. מיד כשהוא מגיע לקריאון הוא מתאר איך הוא רץ במהירות ועף כציפור על מנת להודיע לקריאון הודעה אשר יכולה להביא למותו עצמו. השומר מנסה להוציא מפי קריאון הבטחה כי זה לא יהרגו ומצליח.

בדיאלוג המתנהל בין הזקיף לבין קריאון, מתגלה צד אחר בדמותו של קריאון. הוא מתגלה כאדם חם מזג הכועס מיד, עוד לפני שהוא מברר במה מדובר.

הזקיף מעלה את השאלה אולי יד האלים הייתה מעורבת בקבורתו הסמלית פולינקס בשל העובדה שצו המלך מנוגד לפקודתם, אולם קריאון מבטל כל אפשרות כזו. הוא סבור שהאלים לא יחוננו את הבוגדים בממלכה. קריאון מרגיש חוסר בטחון כמלך מאחר ורק עתה החל למשול וכבר המרו את פיו. הוא מרגיש שעליו לנהוג בחוזק יד. קריאון חושד שקשרו קשר נגדו וכי הסיבה להפרת החוק הייתה בצע כסף ולא סיבה אידיאולוגית או דתית.

קריאון מבטיח כי הוא יעניש את הפושע שעבר על חוק המלך בחומרה רבה. מבלי לברר הוא חורץ את דינו של הזקיף ומאשים אותו ברדיפת בצע. הזקיף מתחנן על חייו וקריאון חוזר בו ושולח אותו לחפש את האחראי לקבורת פולינקס.

הופעת הזקיף בתמונה זו חושפת, כאמור, את דמותו האמיתית של קריאון כאדם חם מזג, מהיר חימה וחסר בטחון. באמצעות הזקיף מתקבלת אינפורמציה שהתרחשה בזמן אחר ובמקום אחר וכך נשמרות אחדות הזמן ואחדות המקום. הזקיף מביע את דעתו על מעשה הקבורה ובכך מייצג למעשה את דעתו של העם הפשוט על צו המלך. משחקי הלשון בהם משתמש הזקיף מהווים הרפיה קומית המפיגה מעט את המתח הנוצר בתמונה זו.

אודה 1

בשיר זה מהללת המקהלה ומשבחת את האדם אשר בחכמתו הצליח לגבור על איתני הטבע השונים ולהגיע להישגים מרשימים.

האדם מסוגל לנוע על פני המים ולהתגבר על גאון הגלים, לעבד את האדמה ולהפיק ממנה תועלת, לגבור על בעלי החיים השונים בזכות חכמתו, אומץ לבו, זריזותו וכוחו. וכן להמציא שפה ותרבות, להקים ערים ומדינות ולמצוא מסתור מפני המטר הכפור והרוח.

אולם הדבר היחידי שעליו אין האדם מסוגל לגבור הוא המוות "רק בנשוב המוות, אין אונים יכרע".

בשל כך, אומרת המקהלה, האדם צריך לשמור על החוקים, שכן רק השמירה על החוק תצור סדר ובטחון בממלכה.

המקהלה אינה מציינת בפירוש לאילו חוקים היא מתכוונת – חוקי האלים או חוקי האדם, שכן המקהלה שומרת על עמדה ניטרלית.

ניתן למצוא בדברי המקהלה רמז למעשיהם של קריאון ושל אנטיגונה – קריאון שעבר על חוק האלים ואנטיגונה שלא צייתה לחוקי המלך.

תמונה 2

בתמונה זו מתרחש הקונפליקט המרכזי במחזה-הקונפליקט בין אנטיגונה לקריאון. בתחילת התמונה אנטיגונה מובאת אל קריאון ע"י הזקיף שתפס אותה בשעת מעשה. מן הדרך שבה מתאר הזקיף את מעשה של אנטיגונה, אנו מבינים שהזקיף (המייצג למעשה את דעת העם) רוכש אהדה למעשה שעשתה – עריכת קבורה נוספת לאחיה פוליניקס. לדברי הזקיף, אנטיגונה הגיעה למקום כשהיא ממררת בבכי ומקללת את מי שסילק את העפר מעל גופת אחיה. למרות הסכנה שתיתפס היא עורכת לו טקס קבורה נוסף בשל רצונה להשלים את הטקס הקודם שעשתה, או משום שרצתה שהצדק לא רק יעשה אלא גם יקרא.

לאחר שקריאון משחרר את הזקיף, הוא פונה אל אנטיגונה. בשאלות שקריאון מפנה לאנטיגונה יש משום ניסיון לתת לה פתח מילוט:

קריאון שואל את אנטיגונה שלוש שאלות:

- א. האם היא עשתה את המעשה?
- ב. האם ידעה, שהיא עוברת על החוק?
- ג. כיצד היא מצדיקה את מעשיה?

שתי השאלות הראשונות של קריאון מאפשרות לאנטיגונה להתחמק מהעונש. אנטיגונה יכולה להכחיש את הקשר שלה למעשה הקבורה, או לומר שלא ידעה שעברה על חוק המלך. אך אנטיגונה העקשנית, דבקה במעשיה, ואינה מחפשת דרך לנסיגה. אנטיגונה בטוחה שעשתה את המעשה הנכון, היא מודה כי ביצעה את המעשה למרות שידעה שבמעשה זה היא עוברת על צו המלך. אנטיגונה מנמקת את מעשיה בכך שצו האל חזק מצו המלך. היא אומרת שבתוקף היותה בשר ודם נגזר עליה ממילא למות, והיא מעדיפה למות עכשיו ולא להמשיך ולחיות בתוך ממלכת הרשע, וכי אלמלא אחיה היה נקבר, נפשה לא הייתה מוצאת מנוחה לעולמים.

דבריה ומעשיה של אנטיגונה מעוררים את חמתו של קריאון. שוב מתגלה המלך כאדם חם מזג הממהר לכעוס. הוא זועם על גאוותה, עקשנותה וחוצפתה של אנטיגונה ומצווה מיד להביא את איסמנה אחותה מאחר והוא בטוח שהיא הייתה שותפתה למעשה.

אנטיגונה חוזרת ואומרת שהיא מוכנה למות וכי העם תומך בה אך אינו אומר זאת בגלוי בשל חששו מהמלך. אנטיגונה מסבירה למלך כי אין להבדיל בין המתים, וכי יש לתת כבוד לכל מת באשר הוא, שכן זהו צו האלים. היא מציינת שהערך החשוב לה ביותר הוא ערך האהבה, וכי חלקה באהבה ולא באיבה, בניגוד לקריאון שאינו מסוגל לסלוח אפילו למתים.

כאשר איסמנה מובאת אל המלך, היא אומרת כי היא מוכנה לקחת חלק באשמה, אך אנטיגונה מסרבת לקבל אותה כעת כשותפה למעשה הן בשל עקרון הצדק (היא לא בצעה את המעשה) והן בשל תחשיב הירואי (לא מגיעה לה התהילה).

איסמנה מנסה לשכנע את קריאון שלא להמית את אנטיגונה ולו גם משום שהיא כלת בנו. בנקדה זו מובאת לפני הקורא אינפורמציה חדשה על הקשר המשפחתי בין קריאון לאנטיגונה, אך קריאון, למרות הכל, מסרב להקל בעונשה ואומר כי דינה הוא דין מוות.

אודה 2

באודה זו שרה המקהלה על חטא ההיבריס – חטא הגאווה. לפי תפיסת היוונים, ההיבריס הנו ניסיונו של האדם להתגרות באלים בכך שהוא חושב שהוא שווה להם ומסוגל להתערב בהחלטותיהם ומעשיהם. החוטא בחטא זה נענש. המקהלה מעלה באודה זו את האפשרות שילדיו של אדיפוס משלמים על חטא אביהם: "ארור, ארור אדיפוס עדי עד גם בחייו וגם במותו. זרעו נשחת בזעם האלים...עכשיו, על חטא גבהות לבב וגאווה עפר, שרשו יהיה למק..." כלומר, כעת אנטיגונה ואיסמנה משלמות על חטא אביהן, שכן קללת האל עוברת מדור לדור. בסיום דבריה מהללת המקהלה את זאוס ומזהירה מפני גאווה יתר: "אשר ירום לבו – בעונו ישפל". המקהלה אינה מציינת במפורש האם כוונתה לאנטיגונה העוברת על חוק המלך ובטוחה שהיא מבצעת את חוק האלים, או לקריאון שסבור שהוא בלבד יודע מהי טובת המדינה.

תמונה 3

בתמונה זו מתרחש קונפליקט בין קריאון לבין הימון בנו. הקונפליקט בין קריאון והימון אינו מקדם את העלילה אך מרחיב ומעמיק את העימות שנוצר עד כה. קריאון נמצא בתהליך, שבסופו ימצא את עצמו בודד עם החוק שהוציא ושאותו הוא מבקש לשמור בקפדנות. במערכה זו ממשיך הקונפליקט ועובר למישור המשפחתי המצומצם.

הימון מופיע בתמונה זו בפעם הראשונה על הבמה, לאחר שבסיום התמונה הקודמת הצופה התודע לעובדה שהוא חתנה של אנטיגונה.

הקונפליקט בין הימון לבין אביו מתפתח באופן הדרגתי, הוא מתחיל בדבריו המרוסנים של הימון לקריאון ומסתיים בהתפרצות רגשית קיצונית.

בתחילת דבריו מבטא הימון את נאמנותו לאביו אומר כי היא יקרה לו אפילו יותר מברית כלולות ומדגיש בדבריו את חובת כיבוד אב – דבריו יוצרים בקרב קריאון את הרושם כי הוא מצדד בדעתו, למרות העובדה שאנטיגונה עתידה להינשא לו. קריאון מדגיש בפני בנו את העובדה שקשרי משפחה אינם עוזרים כאשר מפרים את החוק. עד כאן משתמש הימון בטקטיקה של חנופה וליטוף האגו של קריאון.

בהמשך דבריו אומר הימון לאביו כי למרות חכמתו הרבה, אל לו לקריאון להסתמך עליה בלבד, וכי עליו לשמוע גם את קול העם המצדד במעשים של אנטיגונה אך חושש להביעם בשל חששו מן המלך (לראשונה מובעת דעתו של העם באופן ישיר) כאן משתמש הימון בטקטיקה של ליטוף האגו ודיפלומטיה שכן הימון אינו מביע את דעתו הוא, אלא מתכסה בדעת העם.

בשלב הבא מדגיש הימון בפני קריאון את העובדה שגם החכם יכול לטעות, וכי חכם אמיתי הוא זה היודע לחזור בו ולהתפשר עם המציאות. הימון מציג בפני אביו שני משלים: משל העץ ומשל הספינה. הוא אומר שהאילן שורד בעת סופה, רק בזכות זה שהוא מסוגל לכופף את ענפיו ולהגמישם עד שהסופה חולפת. אשר גזעו חזק ונוקשה יסחף בזרם המים, בניגוד לעץ גמיש יותר שישרוד. וכי ספינה השטה בים סוער עם מפרש מתוח מדי, סופה לטבוע. באמצעות משלים אלו רומז הימון לקריאון כי עליו ללמוד להתפשר, לגלות גמישות ולשחות עם הזרם. הוא אומר כי התנגדות ועיקשות תגרום לכישלון והפסד. קריאון לועג לבנו על הצעתו ואמר כי אינו מוכן "ללמוד לקח מפי נער".

בנקודה זו העימות בין האב ובנו מחריף, הדבר בא לידי ביטוי במשפטים הקצרים שהם "יורים" זה לעבר זה, ומתנהל מעין "דו קרב מילולי".

כאן הימון אינו מתכסה עוד בדעת העם, אלא מבטא את דעתו באופן ישיר. קריאון מודיע לבנו, שרק הוא ישלול בארצו, ולא ישמע בעיר קול מצווה חוץ מקולו. קריאון מבטא כאן את תפיסת עולמו לפיה "המדינה היא נחלת המלך" – אמירה זו מנוגדת לזו שביטא בנאום הכתר שלו לפיה טובת המדינה חשובה לו מטובתו האישית. הימון טוען לעומתו, שמלכות של איש אחד – אינה מלכות.

קריאון עונה, שהמדינה היא קניינו ונחלתו. הימון משיב שרק על אי שומם יוכל אביו למשול.

קריאון מאשים את בנו שכל דעותיו מונחות בידי אישה, וכל דעותיו נובעות מרצונו להגן על כבודה. הימון טוען שכבוד אביו חשוב לו מעל הכל.

קריאון מזהיר את בנו, שלא יינשא לאהובתו בעודה בחיים, ואילו הימון מאיים שמותה יגרור עוד מוות-מותו (של הימון).

בתמונה זו נחשף שוב, ואפילו ביתר שאת, מזגו החם של קריאון. הוא אינו מסוגל לשאת את העובדה שנתניו מתנגדים לו, ונוהג בעריצות מוחלטת, כשליט שרק קולו ראוי להישמע.

בכעסו הרב מצווה קריאון להרוג את אנטיגונה מול עיני בנו, אך הימון בורח על מנת לא להימצא במעמד זה. קריאון מודיע כי בריחתו של הימון לא תועיל כי ממילא יהרוג את שתי האחיות. החלטתו הפתאומית להרוג גם את איסמנה החפה מפשע, מעידה שוב על שרירות לבו של קריאון והתנהגותו המחוסרת שיקול דעת. קריאון מתגלה כמי שאינו מקפיד על עשית דין צדק עם עמו. הוא חושב רק לאחר שהוא כבר מחליט ואת זאת אנו רואים כאשר בעקבות שיחתו עם ראש המקהלה, הוא משנה את החלטתו וקובע שאיסמנה לא תיענש ואנטיגונה תכלא במערה עם מעט אוכל ומים ותישאר בה עד שתגוע.

אודה 3

אודה זו מוקדשת לאהבה.

המקהלה מציינת כי האהבה ה"קשה כשאל עשה כמוות" היא רגש בעל כוח עז השולט בכל. בשל האהבה הצדיק מועד וסוטה מדרך הישר ובנים קמים על אביהם.

בדבריה רומזת המקהלה על אהבת הימון לאנטיגונה שגרמה לו להתקומם נגד אביו, ועל אהבת אנטיגונה לאחיה שגרמה לה להפר את חוקי הממלכה.

המקהלה מזכירה את אפרודיטה אלת האהבה השולטת על רגש זה ומשחקת בלבם של האוהבים.

תמונה 4

בתמונה זו מובלת אנטיגונה אל מערת הקבר. הדברים שהיא נושאת נאמרים עדיין בארמון (אחדות המקום). אנטיגונה מספידה את עצמה, וזוכה לתגובה מצד המקהלה ומצד קריאון.

בהספדה היא מעוררת רחמים ומגלה את סבלה העמוק.

בתמונה הרביעית נחשף המימד האנושי בדמותה של אנטיגונה - היא אינה משתוקקת למות. אנטיגונה בוכה על העובדה שלא תוסיף יותר לראות את אור השמש, על כך שבמקום להיות מובלת אל כלולותיה, היא מובלת אל מותה. אנטיגונה מבכה את אובדנה, את ניתוקה מהעיר ואת העובדה שלמרות היותה חפה מפשע, איש לא יבכה את מותה.

המקהלה מנסה לנחם את אנטיגונה בעובדה שהיא צועדת אל מותה שלמה, מבלי שפגעו בה חרב או חולי, בתגובה משווה אנטיגונה את עצמה לניובה ואומרת שסופה יהיה כסופה של ניובה. בעצם השוואה שאנטיגונה עורכת בינה לבין אלה נראה כי חוטאת בחטא ההיבריסי. (ניובה - דמות מן המיתולוגיה היוונית שהיו לה שבעה ילדים. ניובה לעגה לאלה אחרת על כך שהיו לה שני בנים בלבד. כנקמה, הענישו שני בנים אלו את ניובה והרגו את כל ילדיה, וניובה הפכה מרב צער לאבן המבכה את צערה עד עצם היום הזה.) אנטיגונה חדורת הגאווה, מבקשת מהמקהלה ומבני עירה לזכור שדינה עוות ללא רחמים, ומזכירה את הקללה הרובצת על בית אביה. הקללה הובילה אותה עד הנה, וגרמה לה גם בחייה להיות מנוכרת מהחברה. המקלה מזכירה לאנטיגונה, שהיא הביאה על עצמה את גורלה בכך שיצאה נגד החוק, תוך ידיעה, שזה יהיה עונשה.

המקהלה מציגה בפני אנטיגונה את הניגוד הטראגי בין שני החוקים: חוק המלך וחוק האלים, ואומרת: "צדקה עשית למת, אבל החוק מצדיק רק את שומרי דרכו".

אנטיגונה מתארת את שמחתה לקראת הפגישה עם אביה, אימה ובמיוחד עם פולינקס, שבגללו בחרה את גורלה.

בעמקי ליבה כואבת אנטיגונה את מותה ההולך וקר. היא מדגישה שהיא הולכת אל מותה ללא עוול בכפה, בגלל סירובה להפר חוקי שמיים.

ניתן לראות כי קיים ניגוד בין דמותה של אנטיגונה בתחילת המחזה לבין דמותה בתמונה זו. בתחילת המחזה אנטיגונה בחרה באפשרות המוות, היא פעלה בניגוד לחוקי המלך למרות שידעה שדינו של מפר החוק הוא מוות. היא אמרה כי היא רואה במוות יתרון, אמצעי להגשמת עקרונותיה הדתיים והמוסריים. בתחילת המחזה אנטיגונה איננה מודאגת ממותה. היא אומרת כי אין ערך לחייה אם אחיה לא יקבר כדת וכדין. ואכן, כאשר איסמנה אחותה רוצה להצטרף למרד ולהיענש איתה, אנטיגונה דוחה אותה ואומרת כי איסמנה בחרה בחיים ואילו היא בחרה במוות.

בתמונה הרביעית מוצגת אנטיגונה המובלת אל מותה באור שונה. בדרכה היא נושאת קינה עצמית, קינה הסותרת את הצהרותיה הקודמות בדבר נכונותה להקריב את חייה.

אנטיגונה מקוננת על אובדן רגעי האושר בחייה, היא רואה במוות "קץ איום" – מקום קודר אפל וקר. דברי המקלה אינם מנחמים אותה, החיים לדעתה עדיפים על פני הכבוד. אנטיגונה בוכה על מותה בטרם עת, קינתה מדגישה את מודעותה לסבל המוות.

כמו כל אדם הניצב אל מול פני המוות, היא חוששת מפניו. זעקתה בתמונה זו היא זעקה אנושית ואמיתית העומדת לכאורה בסתירה לאופייה כפי שהתגלה עד כה.

הפן האנושי המתגלה בדמותה של אנטיגונה בתמונה זו הופך אותה למורכבת יותר ואנושית יותר.

אודה 4

באודה זו מזכירה המקהלה דמויות נוספות מן המיתולוגיה היוונית:
דנאה – שנכלאה בכלוב סגור כדי שלא תלד בן, מאחר וניתנה נבואה שהבן שיוולד לה יהרוג את סבו. אולם למרות הכל, זאוס חדר לכלובה באמצעות גשם זהב והיא ילדה לו בן.
ליקרוס – מלך גבה לבב שאיים על דיוניסוס, אך דיוניסוס הענישו.
פינאוס – חוזה עיוור שגרם לעיוורון בניו.
המקהלה מבקשת לנחם את אנטיגונה. היא מנחמת אותה באמצעות אגדות מן העבר.
המשותף לסיפורי האגדה נעוץ בעונשים קשים שניתנו לבני אנוש, שחטאו בחטא הגאווה; בני אנוש שחשבו שהם יכולים לשנות את גורלם שנקבע מראש על ידי האלים.
המסר הכללי של שירת המקהלה הוא שאי אפשר לשנות את הגורל, ומה שנקבע בגורלו של אדם ייעשה למרות רצונו.
הנחמה של אנטיגונה היא שגורלה דומה לבני מלכים אחרים.

תמונה 5

בתמונה זו מתרחש עימות בין קריאון לבין טירסיאס הנביא, נציג הדת העיוור אשר מיטיב לראות את האמת. בעימות זה ניתן לראות כי הנביא העיוור (פיזית) הוא זה הרואה ויודע, ואילו קריאון הרואה פיזית מתגלה כמי שלוקה בעיוורון ואינו יודע לקרוא נכון את המציאות שבה הוא חי.
טירסיאס העיוור מובל על ידי נער ומגיע אל קריאון. הוא מספר לו שניסה להעלות קרבן על המזבח, אך הקרבן לא התקבל. האלים מסרבים לקבל קרבנות על המזבחות שטומאו על ידי העופות הניזונים מגופתו של פוליניקס. טירסיאס מאשים באופן גלוי וברור את קריאון שהביא אסון על עמו. הוא פונה אליו בבקשה לשקול שוב את החלטותיו ולחזור בו.
טירסיאס מבהיר לקריאון את מה שבנו כבר אמר לו במערכה השלישית: אין אדם שלא חטא אך הצדיק יודה בטעותו. הוא מנסה לרכך את קריאון ולשכנע אותו לחזור בו מגאוותו ("גבהות לבב היא ראש כל חטאת") המונעת ממנו להודות בטעותו. הנביא מוסיף שאין טעם להמשיך להעניש את המתים ולכן עליו לקבור את פוליניקס.
קריאון מטיל ספק במהימנותו של הנביא ומאשים גם אותו בבצע כסף "שוחד פוקח גם עיני עיוורים". בשלב זה מתלהט הויכוח ביניהם ועל כך מעידים המשפטים הקצרים שהם יורים זה לעבר זה.
טירסיאס מזהיר את קריאון כי קרוב היום בו ישלם "בן תחת בן, מת תחת מת". הנביא אומר לקריאון כי שנים הם חטאיו: "אותה קברת בחייה.. ואת המת מנעת מקבורה.. על אלה יזעמו רוחות השאול ונקמתם כחץ שנון אליך". טירסיאס מנבא לקריאון נבואת זעם וטוען שהוא מנבא למען העם. הוא אומר שמעשה קריאון ימיט שואה עליו, על משפחתו ועל עמו. הוא מבטח לו שבקרוב בביתו יהיו מתים ושמו יהיה לדיראון (פחד) ולמשטמה (שנאה) – גורלו נחרץ, מוות יהיה בביתו והוא יהיה שנוא על כל האזרחים.
לאחר שהנביא עוזב, אומר ראש המקהלה לקריאון כי דבריו של הנביא תמיד מתקיימים "גם אני זקנתי, ולא אזכור כי חזה כזב".
כאן חלה נקודת מפנה בעלילה – קריאון לראשונה חושש ומכיר בטעותו. קריאון מבין, שחטא בחטא ההיבריס. הוא מגיע למסקנה שעליו להתגמש ולהתפשר. קריאון שואל את ראש המקהלה מה עליו לעשות.
ראש המקהלה מציע לו לשחרר את אנטיגונה מקבורה ולקבור את פוליניקס.
קריאון הסכים להצעה וקורא למשרתיו להביא גרזנים ולצאת עמו לתיקון העוול שנגרם.

פִּין

בשיר זה של המקהלה ניתן למצוא נימה אופטימית הכוללת דברי שבח והלל לדיוניסוס (בכחוס) אל היין. ניתן שהנימה האופטימית והעליזה מקורם בהחלטתו של קריאון לשחרר את אנטיגונה ולקבור את פולינקס ובכך להשיב את הסדר אל כנו.

שיר זה, המופיע למעשה לפני הקטסטרופה הגדולה שתרחש בתמונה האחרונה, מעצים את גודל האסון.

אקסודוס

(אקסודוס = יציאה, התמונה המסיימת את הטרגדיה)

בתמונה זו מביא השליח את בשורות האסון והמוות. השליח מודיע על הקטסטרופה- על מות אנטיגונה והימון, בניגוד לשירה האופטימית בפִּין, שמחת המקהלה הופכת לצער ועצב.

את המתרחש אין הצופים רואים על הבמה. על מה שקרה אנו שומעים מפי השליח, שמספר על האירועים האחרונים לאמו של הימון – אשתו של קריאון. כתגובה על מה ששמעה מתאבדת אורידיקה. גם את התאבדותה לא רואים, אלא שומעים מפי השליח, שמספר על כך לקריאון.

השליח מספר תחילה על קריאון שהיה בשיא כוחו והצלחתו והגיע לכישלון מוחלט. הוא מספר על מות הימון, בנו של קריאון, ובכך מאשר למעשה את התגשמות נבואתו של טריסיאס הנביא.

מדבריו אנו מבינים שלאחר שקריאון טיהר וקבר את גופת פולינקס, הוא הגיע אל המערה שם הייתה כלואה אנטיגונה. במערה התגלה להם הימון שקילל את אביו וקונן על מות אהובתו אשר תלתה את עצמה באמצעות הינומת הכלה שלה. הימון בכעסו רצה להרוג את קריאון אך החטיא, ובסופו של דבר התאבד כשהוא אוסף במותו את אנטיגונה לזרועותיו.

ניתן לראות כי הייתה כאן החמצה של קריאון. קריאון שכבר הסכים להיכנע, הלך תחילה לקבור את פולינקס ורק לאחר מכן לשחרר את אנטיגונה, שהתאבדה בינתיים.

נשאלת השאלה מדוע קריאון כבר את פולינקס לפני ששחרר את אנטיגונה? כנראה קריאון הושפע יותר מכעסו של הנביא על ביזיון המת. החמצתו עלתה בחיי אנטיגונה, הימון ואורידיקה (אמו של הימון).

כעת קריאון הבין את טעותו ומודה בה בפה מלא "אני אשמתי, לא אתה, דמך בראשי...אל נקמות הלם בי". קריאון המכיר בטעותו ובחטאו מבקש למות, אך אינו מסוגל לעשות זאת בעצמו. הוא רוצה שמשוהו אחר יעשה זאת עבורו.

הוא נותר לבדו על הריסות ביתו ונאלץ לשאת את תוצאות מעשיו וסבלו עד אחרון ימיו.

בסיום התמונה אומרת המקהלה "החכמה היא ביראת אלוה" כלומר, המסקנה העולה מהתרחשות האירועים היא שהאדם חייב לקיים את חוקי האלים, כי חוק האלים קודם לחוק האדם והמדינה. החוכמה פירושה שמירת חוקי האלים. הגאווה מביאה לאדם רק אסון וצער, אך האדם מבין זאת רק מאוחר לעת זקנה.

הגיבור הטראגי

- א. שייך למשפחת המלוכה או במעמד גבוה מאוד, ובכך שונה משאר האנושות.
- ב. למרות שהוא שונה משאר האנושות הוא מייצג את האנושות כולה, מעצם היותו אדם ולא אל – ובכך מאפשר לקהל להזדהות אתו.

- ג. תכונותיו: אמיץ, דבק במטרתו, עקשן, בעל אופי חזק, מוכן להלחם עבור הערכים שאותם הוא מייצג ואף להסתכן למענם.
- ד. בדמותו מתקיימת גאווה יתר (היבריס).
- ה. בעל יכולת סבל עצומה (ככל שהחטא גדול כך גם גדל העונש שלו)
- ו. גורם בעצמו לאסונו.
- ז. אינו מסוגל להתפשר.

יסודות הטראגדיה

דורותיאה קרוק מבחינה בארבעה יסודות עיקריים החייבים להימצא בכל טרגדיה. ארבעת היסודות קשורים זה בזה והם יוצרים את העלילה הטראגית שעובר הגיבור.

1. המעשה המביש

זהו מעשה (או סדרת מעשים) אשר משפיע ישירות וגורם לסבל המרכזי ביצירה. המעשה המביש חייב להיות "מעש יציג, שאדם עלול לעשות, מעשה המביע את הטבע האנושי היסודי". המעשה המביש פוגע בנורמות המקובלות, פגיעה מוסרית, דתית, חברתית וכד'. המעשה המביש נעשה לעתים ע"י הגיבור הטראגי, אך אין הכרח בכך. די שהמעשה גרם את הסבל לגיבור הטראגי.

2. הסבל

המעשה המביש גורם לגיבור עונש וסבל. הסבל חייב להיות הקשה ביותר שאדם יכול להרגיש ולסבול. לסבל צריכה להיות השפעה הרסנית, והוא כרוך באובדנו הגמור של האדם הסובל, ולכן לעיתים הוא מסתיים במוות. הסבל חייב להביא את הגיבור לידיעה.

3. הידיעה

בעקבות הסבל מגיע הגיבור לידיעה הטראגית שהוא טעה. הגיבור מבין שהוא טעה במעשהו וגרם להרס של הנורמות המקובלות ולהפרת האיזון והסדר. חשוב שלא רק הגיבור יגיע לידיעה זו אלא גם הצופים.

4. אישור מחודש של הערכים

כאשר הגיבור מבטא בקול את הידיעה שטעה, מתקבל אישור מחודש לנורמות שבהן הוא פגע ולמערכת הערכים האוניברסאלית. כאן מתרחש הקטארזיס (עפ"י אריסטו) – כלומר, הצופה אינו יוצא מדוכא מן ההצגה. הסבל והקטטרופה אינם גורמים לו תחושה של מועקה, כעס או ייאוש, אלא להפך, הצופה משוחרר מכאב ומפחד מאחר שהוא חש כי הסדר המוסרי אושר והושב לקדמותו. כלומר, הקטארזיס הוא טיהור של רגשות הרחמים והפחד.

אנטיגונה כגיבורה טראגית

אנטיגונה שייכת ל**בית המלוכה** (בתו של אדיפוס המלך וארוסתו של בן המלך). היא עומדת בפני בעיה אנושית: חוק המלך עומד בניגוד למצפונה ובניגוד לחוק האלים שבו היא מאמינה. אנטיגונה מתגלית לאורך המחזה כאישה הנחושה בדעתה לקבור את המת בכל מחיר, היא חדורת אמונה בצדקתה ומוכנה אף לשלם במחיר חייה. בהמשך המחזה מתברר כי אזרחי העיר חושבים כמוה. כלומר, אנטיגונה מייצגת את דעתם אך היא גם שונה מהם בכך שהיא מביעה בקול את מה שהם חוששים לומר וגם מבצעת את מה שהיא רואה לנכון לבצע.

אנטיגונה עקבית בעקשנותה עד סוף דרכה: היא קוברת את אחיה פעמים, אינה מתכחשת למעשה שעשתה ומתווכחת עם קריאון באומץ. היא מלאת חרון בדברה עם קריאון. עקרון הצדק מנחה את אנטיגונה ללא פשרות, היא יודעת כי אם הייתה נוהגת אחרת הייתה ניצלים, אך היא מגלה דבקות במטרה, ומעדיפה לשמור על עקרונותיה ולכן היא אינה מוכנה שאחותה תשא יחד עמה בעונש.

אנטיגונה סובלת ומודעת לסבלה, במערכה הרביעית היא מקוננת על עצמה ביודעה שהיא עומדת למות. אנטיגונה חוטאת בחטא הגאווה (היבריס) בכך שהיא בטוחה שהמעשה שלה הוא המעשה הנכון ושזהו רצון האלים, בעצם יציאתה נגד חוק המלך והמדינה, בחוצפתה למלך וערעור כוחו ומעמדו, בעצם השוואת עצמה לבת אלים וכן במעשה ההתאבדות שלה, כשהיא מחליטה שהמוות עדיף על החיים. למרות הכל אנטיגונה מוצאת חן בעיני הקהל והמקהלה, בייצגה את האמת שלהם ואת מצפונם ובגבורה בה היא נלחמת.

אנטיגונה מביאה על עצמה את אסונה, אך עם אסונה היא מזכה את הצופים בקטארזיס. הקהל מרחם על אנטיגונה ויודע שמאבקו צודק.

קריאון כגיבור טראגי

קריאון שייך למעמד גבוה – הוא שייך לבית המלוכה (אחיה של יוקאסטה אשת אדיפוס המלך) המכהן כמלך חדש בממלכת תבי.

קריאון מייצג את העיקרון שהאזרח צריך להישמע תמיד להוראות השליט. קריאון מונחה על ידי דעה אחת – הוא בטוח בצדקתו ואינו מצליח להבין את מניעיה הנעלים של אנטיגונה.

קריאון מגלה עיקשות רבה ועיוורון נפשי, עיוורון אשר הופך אותו לדמות טראגית. הוא חרד ליציבות שלטונו, מעוניין להיות מלך חזק במדינה חזקה ולכן רואה בפעולתה של אנטיגונה פעולה שיש בה כדי לסכן את המדינה. הוא רוצה בדעת העם אך בשל חוסר בטחונו ועיוורונו הוא אינו שם לב לדעת הקהל האמיתית. עקשנותו וחרונו מונעים ממנו להקשיב לבנו שמנסה לפקוח את עיניו ולשפוט נכון בזמן הנכון.

קריאון מאמין שכדי להיות מלך טוב, עליו לפעול בשכל ולא ברגש ולכן מוכן להקריב את קשריו המשפחתיים עם אנטיגונה ולהגיע לעימות עם בנו, במחיר שמירה על הסדר במדינה.

קריאון מוביל את עצמו לקטסטרופה – גם כשטריזיאס מדבר עמו על כעס האלים, הוא מאשים אותו ברדיפת ממון.

הטראגיות של קריאון נובעת מההחמצה, מעיוורונו, מהיותו עקשן ומלא חרון ומן העובדה שהבין את טעותו מאוחר מדי.

קריאון חוטא בחטא ההיבריס בכך שהוא מעז להוציא צו העומד בניגוד לצו האלים וביחסו המזלזל בטריזיאס הנביא, אשר נחשב כשליח האל.

ניתן למצוא בדמותו סבל, מודעות לסבל ואישור מחודש של ערכים. אך כל אלה מופיעים יחד ומאוחר מדי – כאשר הא נשאר לבדו על הריסות ביתו.

קריאון צועד מהצלחה לכישלון, מודעותו לטעותו הייתה מאוחרת ורק כאשר איבד את הכל, הוא מצטער על פזיזותו העיקשת.